

Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > סוגיות בפרשה 005 ח"י שרה מתנות חנים

סוגיות בפרשה 005 ח"י שרה מתנות חנים

פירושים במתנות שקיבלו בני הפילגשים

[א] איתא בפרשה (כ"ה, ה'ו'), "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם". בענין כל אשר לו מפרש רש"י על אתר מהמדרש (בר"ר ס"א ו'), דהיינו ברכה ודייתיקי (עי' במדרש). ובענין המתנות שנתן אברהם לבני הפילגשים ישנם פירושים רבים. בתרגום יונתן בן עוזיאל כתוב שנתן להם נכסין ומטלטלין. נכסים בפשטות אלו קרקעות, וא"כ לכאורה צ"ל שהיו לאברהם קרקעות בארץ קדם שלשם שלחם, וכן פירש הרשב"ם שם. האבן עזרא פירש שממון נתן להם, והרשב"ם כתב ממון הרבה (לכאורה מלבד הקרקעות שבארץ קדם). הרי זו דרך אחת בפירוש המתנות. במסכת סופרים (פרק כ"א הלכה ט') מובא פירוש אחר, "האדם הגדול בענקים, בענקים זה אברהם אבינו שהיה גובה קומתו כנגד שבעים וארבע אנשים, ואכילתו ושתייתו כך היה כנגד ע"ד אנשים, וכוחו כן. מה עשה נטל י"ז (גירסת הגר"א ט"ז) בני קטורה ובנה להם כרך של ברזל והכניס לתוכו. והשמש מעולם לא נכנס בתוכה מפני שהיא גבוה הרבה. ומסר להם דיסקרין של אבנים טובות ומרגליות שמשתמשים לעתיד לבוא כשעתיד הקב"ה להחפיר חמה ולבנה, כמו דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה". כלומר מסר להם תיבות של אבנים טובות ומרגליות כדי שיאירו באותו כרך במקום השמש, כמו שלעתיד לבוא הם ישמשו במקום השמש והירח. לכאורה אלו פירוש המילות, ולא כאן המקום להכנס לעומק המדרש. פירוש שלישי מצינו בזהר הקדוש (ויחי רכ"ג א'), "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וגו', דיהב להו מילין ידיעאן בכתרין תתאין וכו', ומתמן ירתו בני קדם חכמתא". הרי שלפי הזהר מסר להם מפתחות לחכמה, ועוד נחזור לבאר פירוש זה בעזרה"ת. פירוש נוסף מצינו בגמרא בסנהדרין (צ"א א') "שמסר להם שם טומאה", והביאו רש"י בחומש. פירוש שני מביא רש"י בחומש, "מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו, הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם". זהו פירוש ע"ד האבן עזרא ודעימיה שהבאנו לעיל, רק שרש"י מוסיף שאותו ממון שנתן להם במתנה, הוא עצמו קיבלו במתנה, וצ"ע אם יש לרש"י מקור לפירוש זה. ואולי דייק זאת רש"י מדכתיב בפסוק הקודם שכבר נתן ליצחק את כל אשר לו, וא"כ מה נותר לבני הפילגשים, אלא ע"כ ממון שהיה ברשותו ולא עשה בו קנין, וגם לפירוש זה עוד נחזור לקמן בעזר ה'.

פירושים בשם טומאה

[ב] נחזור עתה לפירוש הראשון של רש"י בחומש ע"פ הגמרא, שמסר להם שם טומאה. בגמרא מפרש רש"י ששם טומאה הוא כשוף ומעשה שדים. המהרש"א פירש שאברהם עצמו אפילו שקיים כל התורה, מ"מ מותר לו ללמוד מעשה כשוף, אמנם זה שמסר דברים אלו לבניו שהיו בני נח, שיש להניח שיעשו בכך גם שימוש, צ"ל שזה למד"א שבני נח לא נצטוו על מעשה כשוף (עי' סנהדרין נ"ו ב'), דלא היה מכשיל אותם. החזקוני על הפסוק מביא שני פירושים בשם טומאה. האחד, "פי' שם להשביע את השדים שיוכלו להזכיר את השם בטומאת הגוף ולא יזיק להם". כלומר, מסר להם שם קדוש וטומאה קאי עליהם ולא על השם. והפירוש השני, "וי"א ח"ו שלמד צדיק כאברהם שום שם קדוש לרשעים, אלא מסר להם שם להשביע השדים באדוניהם הממונים עליהם שיעשו להם כל מה שירצו". החזקוני בשני פירושויו לא מזכיר כשוף, כי אם שדים. והמהר"ל בגור אריה כתב שיש חילוק בין כשוף ומעשה שדים, שמעשה שדים אפשר שמותר, אבל כשוף אסור, וגם המהרש"א שם מזכיר חילוק זה בשם הרא"ש (סנהדרין פ"ז אות ח'), ועי' טור ושו"ע יו"ד קע"ט). ומה שפירש רש"י ששם טומאה הוא מעשה כשוף, מבאר הגור אריה "ולא שרוצה לומר שנתן להם להשתמש בכשפים, אלא לסלק כשפים ושד שנכנס באדם לסלקו,

ודבר זה נתן להם, אבל שיהיו משתמשים בכשפים, אין נראה לומר כלל, שהרי התורה חייבה מיתה מי שהוא מתעסק בכשפים". עוד פירוש כתב וקבלה "ר"ל הודיע להם שמות אלה כדי ליתן אל לבם לדעת להשתמר מהם ולא יבואו להחליף שם טומאה בטהרה ולעבדם בלתי ידיעה". כלומר, שמסר להם שמות של ע"ז, כדי שלא יטעו לחשוב שאלו שמות קדושים ויבואו לעובדם. עוד פירוש נמצא בתורה תמימה, שמבואר בספרי פרשת עקב שמימי אנוש החלו לקרוא לעבודה זרה בשם ה', והיינו בשמות קדושים, ורצה אברהם למנוע זאת, ולכן מסר להם שמות הטומאה כדי שיקראו בהם לע"ז.

קושיה על אברהם מצד לא תחנם

[ג] והנה הגמרא בע"ז (כ' א') דורשת את הפסוק לא תחנם (ואתחנן ז' ב'), לג' ענינים, לא תתן להם חניה בקרקע, לא תתן להם חן, לא תתן להם מתנת חנם. ולפ"ז מקשה הבאר"שבע בסנהדרין (צ"א א') הכיצד נתן אברהם לבני הפלגשים מתנות, הרי יש בזה איסור של לא תחנם. ומתוך הבאר"שבע דלכן הגמרא בסנהדרין פירשה שנתן להם שם טומאה, כי ע"ז לא נאמר לא תחנם. אמנם לפ"ז עדיין קשה על כל השיטות שהבאנו לעיל שפירשו שנתן להם ממון. אולם באמת לכאורה גם דברי הבאר"שבע עצמם צ"ע. דאיתא במשנה בנדרים (ל"ה ב'), שמותר ללמוד ממודר הנאה מדרש אבל לא חומש. ומבאר הגמרא (ל"ו ב', ל"ז א'), שמדרש מחויב ללמד בחינם, אבל בלימוד מקרא מותר לקחת דמי שימור או דמי פיסוק, ולכן אסור ללמוד מקרא ממודר הנאה בחינם. ולכאורה ה"ה במלמד עכו"ם חכמה, אם מלמדו בחינם, הרי הוא מהנהו, וכנותן לו מתנת חנם, ועובר על לא תחנם. וא"כ לכאורה עבר אברהם על תחנם כשלמדם שם טומאה בחינם, דאם לא היה בחינם לא היו נקראים מתנות [1]. ויש מקום לדון דאסור ללמד עכו"ם אפילו דבר שאין לו שווי ממוני, דסוף כל סוף נותן לו מתנת חנם, וצ"ע. עכ"פ לכאורה קושית הבאר"שבע שרירה ועומדת, אפילו נפרש שנתן להם שם טומאה, וכ"ש אם נתן להם ממון, הכיצד נתן אברהם לבני הפלגשים מתנות, הלא כתיב לא תחנם.

היתר מצד שאינם מז' עממים, והיתר מצד שאינם עכו"ם

[ד] א"כ צריך לברר את גדרי הלאו דלא תחנם, ולמצוא אופנים כיצד אין עוברים עליו, ולראות האם הם שייכים באברהם ובני הפילגשים. והנה התוס' בע"ז (כ' א' ד"ה דאמר) דנים שלכאורה לא תחנם נאמר רק בשבע אומות ולא בכל האומות. אמנם למסקנה ס"ל לתוס' שלמרות שישנם דינים רבים שנאמרו רק בשבע אומות, "אבל מתנת חנם ונתינת חן וחינה אין שום טעם לחלק בין שאר עכו"ם לז' עממים". אבל המהר"פ פרלא בספר המצוות לרס"ג (ל"ת י"ג-י"ד דף כ"א ט"ג), למד שהרס"ג סבר שאה"נ לא תחנם לא נאמר אלא בז' עממים. ולפ"ז אין שום שאלה על אברהם, דבני קטורה לא היו מז' עממים. אבל אנו נמשיך לחקור לפי שיטת התוס'. והנה צד שני להיתר הוא אם נאמר שבני הפילגשים אינם עובדי ע"ז. דהנה המקור לאיסור מתנות חנם הוא מהפסוק (ראה י"ד כ"א), "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי". ולפי פירוש רבי יהודה בפסחים (כ"א ב'), דברים ככתבם, ולנכרי דוקא מכירה ולא נתינה (ולא תחנם אליבא ר"י בא להוסיף לאו, עי' בתוס' ע"ז כ' א' ד"ה רבי יהודה). ורבי מאיר שם ס"ל שגם לנכרי מותר לתת בחינם. והנה הגר בפסוק הוא גר תושב, היינו גוי שאינו עובד ע"ז אבל אוכל נבלות. א"כ לכ"ע לגר תושב מותר לתת נבלה בחינם. ועי' גם בע"ז (ס"ה א') שמותר לשלוח דורון לגוי אפילו ביום אידם אם ידוע שאינו עובד ע"ז [2]. א"כ נמשיך לחקור על הצד שבני הפילגשים היו עובדי ע"ז, ולכאורה פשוט שעל צד זה הקשה הבאר"שבע.

היתר מצד מכירו

[ה] והנה איתא בתוס' בע"ז (כ' א' ד"ה רבי יהודה), "והקשה ריב"ם דהכא אסר מתנת חנם לעובד כוכבים לר' יהודה ובפרק כל שעה מוקמינן ההיא דשולח אדם ירך לעובד כוכבים כר' יהודה. ותיריך רבי דבתוספתא (ע"ז פ"ג אות ה') תניא גבי מילתיה דר' יהודה דהכא בעובד כוכבים המכירו מותר מפני שהוא כמוכרו לו". לכאור הביאור בזה הוא שתמורת מה שנותן לו יקבל גם ממנו, וא"כ אין כאן אלא חליפין ולא מתנת חנם. ויש לחקור האם מותר ליהודי לתת קודם, דשמא לא יחזיר לו הנכרי. הרי סוף סוף אין מדובר כאן בהלואה היוצרת חיוב, אלא במתנה. והנה השו"ע (יו"ד קנ"א ס"א) הביא דין שאסור לתת מתנת חנם לעכו"ם שאינו מכירו, ועל ההיתר במכירו כתב הט"ז (סק"ח) "שהרי ישלם גמולו או כבר שילם לו". משמע שאין נפ"מ מי נתן קודם. א"כ הגדרת האיסור היא לתת על דעת חנם. אבל כאשר הנתינה היא על דעת לקבל, מותר, גם אם לבסוף לא יקבל. ואין הפירוש שאם לא יקבל שעבר איסור בשוגג או באונס, אלא אין כאן איסור כלל. לפ"ז לכאורה אין על אברהם קושיה, שהרי פשיטא שהכיר את בניו. אמנם יש לטעון שמעתה שמשלח מעליו, א"כ לא יוכלו להחזיר לו מתנות, וא"כ מה

מועיל שמכירם. ויש לומר שלפי הט"ז אין זה חשוב מי נותן ראשון ומי נותן אחרון, ומסתבר שכבניו גמלו עמו בעבר טובות רבות, ומותר לאברהם לחזור ולגמול עמם טובה באופן דמתנת פרדה.

היתר מצד דרכי שלום

[ו] והנה בהמשך מקשים התוס' קושיה נוספת, דהיינו מהגמרא בגיטין (ס"א א'), שמוכח שמותר לתת מתנת חנינם לעכו"ם, דהרי מפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ושם לא מועיל סברת מכירו. מתרצים התוס' "וי"ל דדרכי שלום אין זו מתנת חנינם". הביאור הפשוט בזה הוא שאם נותן מתנה למנוע ריב עתידי אין זה נקרא חנינם, כי גם הנאה מרווח עתידי מיקרי הנאה. וה"ה באברהם שרצה לשלח את בני הפילגשים מעליו כדי שלא יבואו לריב עם יצחק על הירושה לאחר מותו, לכן נתן להם מתנות כדי שיסכימו להסתלק בעודו חי. אמנם אפשר ללמוד בתוס' כוונה עמוקה יותר. הגדרת ההיתר היא מחמת שסיבת הנתנה אינה בחינם. הרי אברהם נתן לבניו מתנות מחמת שהם בניו והוא כאביהם אוהבם. א"כ אין זו מתנת חנינם. נתינת חנינם הגדרתה היא יצירת חיבור חדש בין הנותן למקבל. אבל בין אב לבנו החיבור קיים עוד מעיקרא. וה"ה בין כל יהודי ועכו"ם שישנה ביניהם ידידות. לאחר שכבר קיימת הידידות אין איסור לתת מתנת חנינם. האיסור הוא ליצור ידידות ע"י מתנת חנינם. ולכאורה זאת עומק ההיתר של מכירו, מעבר לסברא שיש כאן מעין חליפין [3].

היתר מצד שאברהם לא היה יהודי

[ז] סברא נוספת לבאר את מעשה אברהם הוא לומר שאברהם בעצם לא היה יהודי, אלא גוי שקיים את כל המצוות. ובתורת גוי בודאי שאין לו איסור לתת מתנת חנינם לגוי אחר. ואין להקשות דלפי זה לא קיים אברהם את כל התורה כולה ממש, כמו שלא נאמר שבגלל שלכהן אסור לשאת גרושה, א"כ ישראל שנושא גרושה אינו מקיים כל התורה כולה. אלא אברהם קיים כל התורה לפי הגדרים ששייכים אליו. ויתכן שגם היה צריך לעשות איסור כלשהוא בשבת [4], דלגוי אסור לשמור שבת כידוע, ואכמ"ל.

היתר מצד שהיהודי לא נחסר מממונו

[ח] עוד סברא מצינו באור שמח על הלכות ע"ז (פ"י ה"ד). בהקדם, הנה בכל נתינה ישנם שני חלקים, הוצאת החפץ מרשות הנותן, והכנסת החפץ לרשות המקבל. כאשר א"כ יהודי נותן מתנה לעכו"ם, אם המתנה לא נכנסה לרשות העכו"ם, פשיטא שאין איסור של מתנת חנינם, דאין כאן מתנה כלל. ויש לחקור בציור ההפוך, שאין המתנה יוצאת מרשות היהודי, אלא רק נכנסת לרשות העכו"ם. הכיצד, למשל שהנותן מגביה הפקר על מנת שלא לזכות בו ונותנו לעכו"ם. א"נ, שיש ליהודי איסורי הנאה והוא נותנם לעכו"ם. אמנם באיסורי הנאה ישנה בעלות מסוימת, אבל עכ"פ בנתינתו לעכו"ם אין היהודי מחסיר מעצמו דבר. והנה האו"ש למד מהתוספתא בפסחים (פ"ב אות ט'), ומובאת גם בירושלמי ע"ז פ"א ה"ט דף ז' ב', ובבבלי עירובין ס"ד ב' שהפקר אין איסור לתת לעכו"ם בחינם, דאין זה מוגדר כנתינה. ודייק האו"ש מדכתב הרמב"ם לנכרי במכירה ולא בנתינה, דס"ל לרמב"ם כתוספתא שבהפקר אין איסור (לקמן נדון בתוספתא באריכות). עולה שעומק הגדרת האיסור איננה שאין ליהודי רשות להטיב לעכו"ם, אלא הגדרת האיסור היא שאין ליהודי רשות להחסיר דבר מעצמו כאשר נותן מתנה לעכו"ם. כלומר זה נהנה וזה לא חסר לא נאסר במתנה לעכו"ם. לפי הגדרה זו סברת האיסור אינה מצד נשיאות חן, דהרי גם בציור שהיהודי לא נחסר דבר, בכל זאת א"א להתכחש לכך שהיהודי בחר עכו"ם מסוים לתת לו מתנה, ולא נתן מתנה לסתם עכו"ם בשוק, וע"כ שאותו עכו"ם נשא חן בעיניו. ובאמת ישנו דיוק ברמב"ם שסברת נתינת חנינם וסברת נשיאת חן אינן היינו הך. דכבר הבאנו לעיל שהגמרא בע"ז (כ' א') למדה ג' איסורין מלא תחנם, איסור חניה בקרקע, איסור נשיאת חן, ואיסור מתנת חנינם. והרמב"ם הביא את האיסור הראשון בה"ג. ובה"ד כאשר מביא האיסור השני, כותב הרמב"ם "וכן אסור לספר בשבחם". משמע ששני איסורים אלו הן מחשש שמא יבוא היהודי להדבק בעכו"ם ובמעשיו. אמנם כאשר הרמב"ם מביא את האיסור השלישי, ג"כ בה"ד, לא כותב הרמב"ם "וכן אסור" אלא כותב "ואסור". לכאורה יש כאן דיוק שאין שני האיסורים שייכים בחדא מחתא. מאידך אפשר לומר שנשיאת חן במדרגה שהיהודי יחסיר מממונו בגלל המתנה - נאסרה, אבל נשיאת חן במדרגה של זה נהנה וזה לא חסר - לא נאסרה. ודומה זה קצת לדין שמותר לברך על עובדת כוכבים נאה ביותר (ע"ז כ' א', או"ח רכ"ה י'), דגם שם ישנה נשיאת חן מסוימת ומ"מ אין היהודי נחסר. והנה לענין מתנות אברהם, עולה שביאור האו"ש ברמב"ם, ופירושו השני של רש"י בחומש, שאברהם נתן להם אותם מתנות שקיבל עבור שרה, הם בדיוק אותה סברא להיות. כלומר אברהם לקח את אותם מתנות שלא על מנת לזכות בהם, כעין הפקר, ואותם נתן לבני הפלגשים. ויש לחקור מה הדין

אם היה אברהם זוכה בהם, אבל על דעת שלא תהיה לו הנאה מהם. האם בכה"ג היה מותר לו לתת אותם מתנות לעכו"ם, או לא, וצ"ע. גם לפי הפירוש הראשון של רש"י, שמסר להם שם טומאה, דהיינו שלימד חכמת כישוף ושדים, אפשר שאם לימד אברהם באופן שלא נחסר ממונו וזמנו, שאין בזה איסור לשיטת האו"ש. כמובן בעצם החכמה שלימד בודאי שאין לאברהם חסרון, דזה כמדליק נר מנר ואין הראשון חסר. אנו רק מוסיפים שגם לו יכול היה לגבות ממון על הלימוד, אפילו הכי, אם לימד בזמנו הפנוי, אין בכך איסור.

מעשה ברבן גמליאל ובעכו"ם ששמו מבגאי

[ט] הנה התוס' בעירובין (ס"ד ב' ד"ה ולמדנו) הקשו על התוספתא שהזכרנו לעיל המובאת כנ"ל בעירובין שם. גירסת התוספתא כפי שהיא מובאת בעירובין, "מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב והיה רבי אילעאי מהלך אחריו. מצא גלוסקין בדרך. אמר לו, אילעאי, טול גלוסקין מן הדרך. מצא נכרי אחד. אמר לו, מבגאי, טול גלוסקין הללו מאילעאי. ניטפל לו רבי אילעאי. אמר לו, מהיכן אתה. אמר לו, מעיירות של בורגנין. ומה שמך. מבגאי שמני (רש"י - כך שמי). כלום היכירך רבן גמליאל מעולם. אמר לו, לאו. באותה שעה למדנו שכונן רבן גמליאל ברוח הקודש. ושלושה דברים למדנו באותה שעה. למדנו שאין מעבירין על האוכלין (רש"י - המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם). ולמדנו שהולכין אחרי רוב עוברי דרכים (רש"י - מדלא שרא לי לר' אילעאי למיכלנהו, דאחזקינהו בחזקת פיתן של נכרים, שרוב עוברי דרכים נכרים הן). ולמדנו שחמצו של נכרי אחר הפסח (רש"י - שאחר הפסח היה), מותר בהנאה (רש"י - כגון הכא דאיכא טובת הנאה לנכרי)". כלומר, הרי הגוי קיבל טובת הנאה מרבן גמליאל, ויהיה גם לרבן גמליאל טובת הנאה כאשר הנכרי יחזור ויהנה את רבן גמליאל כתמורה. א"כ ע"כ שחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה. והנה כבר הזכרנו שהאו"ש בנה את היסוד שלו על דברי התוספתא, דהיינו שהוא למד שרבי אילעאי הרים את הגלוסקין על מנת שלא לזכות בו, ולא הרימו אלא מפני שאין מעבירין על האוכלין, ולכן לא עבר על לא תחנם כאשר נתנו למבגאי. אמנם התוס' בעירובין לא נחתו להאי פירושא בתוספתא, ולכן התקשו היאך היה מותר לו ליתנו למבגאי. וא"א לתרץ דמייירי במכירו, שהרי מפורש במעשה שלא הכירו, דלכן אמרו שרק ברוה"ק ידע ר"ג את שמו. ולכן תירצו התוס' דאולי ס"ל ר"ג כרבי מאיר ולא כרבי יהודה בסוגיה דפסחים, אי נמי כיון שהיה מבגאי מתלווה עמהם בדרך חשיב ליה כמכירו מכאן ולהבא.

קושיה על התוס' בעירובין

[י] והנה כאשר מתבוננים בסוגיה לכאורה לא מובנת קושית התוס'. הרי הגמרא לומדת מהמעשה שחמץ של גוי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה. מנין, מכך שר"ג תהיה לו הנאה מהגלוסקין שיתן למבגאי. ואיזו הנאה תהיה לו, ע"כ מכך שבתמורה להנאה שקיבל מבגאי מ"ג, הוא יחזיר לו הנאה. א"כ לכאורה מפורש בסוגיה שמדובר כאן במעין סברת דמכירו, כלומר היהודי מהנה את הנכרי והנכרי מהנה את היהודי. א"כ לכאורה לא מתחילה קושית התוס', והתירוץ שחשיב כמכירו, הוא עצם הפירוש בסוגיה. ולכאורה אין כאן מקום לקושיה ותירוץ, כי התירוץ הוא הפירוש במעשה. לישב זאת, נציע מהלך שיבאר מה הקשו התוס' שצריך על כך תירוץ. הנה איתא במשנה בב"מ (ס"ד ב'), "המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חינם ולא ישכור ממנו בפחות מפני שהוא רבית". למשל יש ללוח חדר שהוא משכירו באלף שקל לחודש, ורוצה הלוח להשכירו למלוה בתשע מאות שקל, כהכרת טובה למלוה. הרי פשוט שזה איסור רבית. ויש לשאול לענין לא תחנם. האם כאשר היהודי רוצה למכור לעכו"ם חפץ ששווי אלף שקל בתשע מאות שקל, כי העכו"ם נושא חן בעיניו ורוצה להיטיב עמו. האם עובר על מתנת חינם. מצד אחד, הרי למעשה אין כאן מתנה אלא מכירה. אבל מאידך גיסא, ישנה כאן הנחה של מאה שקל שלכאורה היא מתנה. והנה נראה שלדינא אין כאן איסור. אבל אולי היה אפשר לומר שבכך גופא נסתפקו תוס'. כלומר שבקושיתם חששו שמא לא יחזיר העכו"ם את מלוא טובת ההנאה שקיבל מיהודי, ויש לחוש שמא באופן זה ישנו הלאו דלא תחנם. וקמ"ל התוס' שאין לחוש לכך, שבכל מכירו הרי אין הכרח ששני הצדדים יקבלו בדיוק את אותה טובת ההנאה, ומ"מ במכירו אין איסור מתנת חינם, וא"כ ה"ה הכא. לכאורה זה יכול להיות מהלך אחד לבאר את הקושיה והתירוץ בתוס'.

מחלוקת ביסוד איסור מתנת חינם בין הרמב"ם לתוס'

[יא] אבל נראה שאפשר לפרש את קושית ותירוץ התוס' במהלך עמוק יותר. דהיינו, התוס' הסתפקו בדעתו של ר"ג בשעה שנתן את הגלוסקין למבגאי. דמשמע שנתן לו על דעת שלא לקבל תמורה, כלומר נתינת חינם. וא"כ באופן זה יש לחוש שעבר על לא תחנם. ואין זה משנה שמבגאי למעשה יחזיר לו טובת הנאה, כי אין זה תלוי בתוצאה אלא בכוונה. ולכן תירצו

התוס' (בתירוצם השני), שר"ג לא נתן על דעת חנינם, אלא על דעת שיהא מכירו מכאן ולהבא ועל מנת שמבגאי יחזיר לו טובת הנאה. ולאחר שזו היתה דעתו, שוב אין נפ"מ אם למעשה קיבל טובת הנאה כתמורה וכמה קיבל. אמנם לו היה נותן לו בחינם, אפילו היה חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, היה מותר לר"ג ליתנו למבגאי, אבל אז היה עובר על לא תחנם. מאידך, מכיון שלא נתן לו בחינם, אלא על דעת לתמורה, לכן על לא תחנם לא עבר, אבל אם חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, היה עובר על איסור. לכן הגמרא, שידעה שלא נתן לו על דעת חנינם, הסיקה שחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור בהנאה. יוצא שישנה כאן מחלוקת יסודית בין הרמב"ם אליבא דהא"ש לבין התוס'. לפי הרמב"ם האיסור של מתנת חנינם אינו קשור לסוגיא של חן, ולכן אם היהודי לא נחסר מרשותו דבר, אין לו איסור לתת לנכרי בחינם, כי נתינה בלא חסרון לא מיקרי נתינה. אבל התוס' למדו שאם נתן היהודי על דעת חנינם, מחמת שהנכרי נשא חן בעיניו, אפילו לא נחסר היהודי דבר, ואפילו בפועל יחזיר לו הנכרי טובת הנאה, עבר היהודי איסור. לסיכום, לפי הרמב"ם הגדרת האיסור היא מחמת שהיהודי מחסיר מרשותו ממון. משא"כ לתוס' הגדרת האיסור היא מחמת שהיהודי נותן מתנה מטעם חן.

מתנת חנינם לאחר נשיאת חן הבאה מכח העמל

[יב] נחזור עתה למתנות אברהם לבני הפלגשים. נחדש עתה מהלך יותר פנימי ונאמר שהמתנה שנתן להם אברהם הוא הרצון שנקרא חנינם, כלומר מתנת חנינם שאינה מבוססת על נשיאת חן. נבאר. הבאנו לעיל את פירוש הזר הקדוש שאברהם נתן להם כתרין תתאין. כפי שידוע הרבה בדברי רבותינו (עי' קל"ח פתחי חכמה לרמח"ל, פתח צ"ה ופתח ק"א), כל כתר ענינו השראה, כתר הוא תמיד מתנת חנינם. הכתר היא הנקודה האחרונה העליונה של האדם. כדברי המסילת ישרים בתחילת פרק כ"ו "ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו תחלתו עבודה וסופו גמול, תחלתו השתדלות וסופו מתנה". הסוף של כל דבר הוא מתנה, יגעת ומצאת, אלא שישנה מתנה הבאה מחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון (ברכות ז' א'), שחנותי הוא מלשון חן, כמו שאמרנו חז"ל שצדיקים אינם מבקשים בזכות מעשיהם הטובים, אלא מבקשים מתנת חנינם (עי' רש"י ריש ואתחנן בשם הספרי). הא גופא שהם מבקשים מתנת חנינם, זה מה שמעורר חן, ומכח כך מגיעה מתנת החנינים שלהם. אמנם ישנו גם אופן שאדם מקבל מתנת חנינם שהיא חנינם בעצם, שאינה באה כתולדה של חן. מתנת חנינם שבאה מחן, באה לאחר עמל ויגיעה. משל לשני בני אדם שאחד מתיגע למען השני, ולכן הוא מוצא חן בעיניו. לאחר שהוא מוצא בעיניו חן, אזי הוא נותן לו מתנת חנינם. מלבד השכר הוא נותן לו גם מתנת חנינם. מפני שאחר יגיעתו עבדו הוא רואה את נאמנותו כלפיו, ואז הוא נותן לו מתנת חנינם שהיא תולדה של חן. אבל זהו חן שבא לאחר יגיעה. משא"כ, ישנה מתנת חנינם שהיא מתנת חנינם מעיקרא. והנה בזה הקדוש (חיי שרה קל"ג ב') מובא שבני קדם היו לבן ובעור ובלעם (עי' פר' בלק כ"ב ז'). והוא בלעם שאמר "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (בלק כ"ב י'). האחרית של כל דבר היא מתנה, אבל השאלה היא האם קדמה לכך עבודה או לא. דרך בני קדם היא נסיון להגיע לשלמות בלי עבודה. לקבל מתנת חנינם בלי יגיעה. רצון בני קדם להגיע לאותה נקודה אחרונה שהיא חנינם אבל לא מכח העמל, אלא לקבל מתנת חנינם מעיקרא.

בעומק המתנות אינן מתנות טובות

[יג] המתנה שנתן אברהם אבינו לבני הפלגשים הוא הרצון למתנת חנינם בלא עמל. וכפי שפירש רש"י, הוא נתן להם את אותם מתנות שהוא עצמו קיבל מעכו"ם עבור שרה וכו'. כי אותם מתנות אברהם לא קיבל מחמת חן, שזכה לו בזכות יגיעתו, אלא קיבלם בחינם, וזה בדיוק מה שהחזיר להם דרך בני הפלגשים. על אברהם אבינו נאמר "שכר הרבה מאד" (לך לך ט"ו א'). אבל מלבד זאת יש לאברהם גם מתנת חנינם, "אנכי מגן לך" (שם), חנינם בארמית מגן. אמר לו הקב"ה, מצד הנקודה הפנימית, מצד דבקותו בקב"ה, אתן לך בחינם. מלבד השכר עבור יגיעתו, שכר הרבה מאד. אברהם אבינו בחר בעמל ויגיעה להכיר את הקב"ה, ואחר כך זכה לנשיאת חן. משא"כ את הרצון למתנת חנינם בלי נקודת החן, אברהם אבינו שילח מעליו, כי רצה להפריד את הרצון הזה ממנו. הנה ידועה המחלוקת בין רש"י והרמב"ן בפסוק דבני הפלגשים, מהו הגדר הדיני של פילגש. אבל בכל מקרה אין באשה כזאת תפיסה של חן. ישנו חן אמיתי באשת איש, כדאיתא בכתובות (י"ז א'), לא כחל ולא שרק ולא פירכוס, ויעלת חן. אבל ישנו חן של שרק ע"י כחל ושרק ופרכוס. בפילגס יש חן של שרק. ונעמי בירכה את רות וערפה "יתן הוי'ה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה". מנוחה מלשון חן. ולכן אין לפילגש מנוחה בבית אישה. מחוסר זה של מנוחה וכן נולדו בני הפלגשים. איתא בחז"ל "מתנה טובה יש לי בבית גנזי" (שבת י' ב'), שמעינן מכלל שישנה גם מתנה לא טובה. אברהם אבינו הבין שהוא מורכב מטוב ורע, והוא רצה לשלח מעליו את חלקו הרע, שאלו בני פילגשים. הוא רצה לשלח מעליו את הרצון של בני קדם, שהיא מתנת חנינם בלי חן. רצון זה אברהם אבינו שילח מעליו לבני קדם, והשאיר אצלו את הרצון של מתנת חנינם הבא מתולדה של חן.

---

[1] במאמר זה אנו הולכים לפי השיטה שאברהם היה לו דין יהודי, מהבחינה שקיבל על עצמו את כל מצוות התורה, בעוד שבני הפילגשים היו נכרים. מפני שקודם מתן תורה, כל יהודי היה גר, וגר שפקר חזר לנכריותו, ובן לגר היה צריך גיור ג"כ. ואפשר שאפילו מלכתחילה לא ראה אברהם את בני הפילגשים שהם ראויים לגיירם. ועי' בפרשת דרכים לר"י רוזאניס בעל המשנה למלך.

[2] למעשה פסק הרמב"ם (אסורי ביאה פי"ד ה"ז, מאכלות אסורים פי"א ה"ז, מלכים פ"ח ה"י) שגר תושב הוא גוי שקיבל עליו ז' מצוות בני נח, ולא די שאינו ע"ז כישמעאלי (כחכמים ולא כר"מ בע"ז ס"ד ב'). אמנם רש"י (גיטין נ"ז ב', סנהדרין צ"ו ב'), פירש שגר תושב הוא מי שאינו ע"ז, אבל לא בהכרח שקיבל עליו כל ז' מצוות ב"נ. וקשה, וכי ס"ל לרש"י כר"מ ולא חכמים. תירץ הבאר"שבע (סנהדרין צ"ו ב'), דדווקא להחיותו צריך הגר תושב לקבל עליו ז' מצוות ב"נ, אבל לשאר דינים סגי שלא יהיה ע"ז. א"כ בסוגייתנו שמדובר במתנות ולא בלהחיותם, סגי שלא יעבוד ע"ז, כבמעשה דאבידרנא ובר שישך בע"ז (ס"ה א'). לכן כתבנו בפנים שקשה על אברהם אבינו רק אם בני הפילגשים הם ע"ז.

[3] אמנם אין סברה זו שייכת במפרנסין עניי עכו"ם, שהרי שם אינו מכירם. שם בודאי הפירוש בדרכי שלום הוא כביאור הראשון הפשוט. רק רצינו להביא פירוש עמוק יותר בדרכי שלום, ששייך באברהם ובני הפילגשים.

[4] הרדב"ז בהלכות מלכים (פ"י ה"ט) כתב שאין הגוי מתחייב אלא אם קבע יום זה למנוחה, אבל אם במקרה בטל ממלאכה אינו מתחייב. לפ"ז ה"ה גוי שכפות או אסור ואינו יכול לעשות מלאכה ג"כ פטור. מובא בספר מאורן של ישראל בשם הרה"ק מאלכסנדר שאברהם היה כעין כפות בשבת, כלומר שאיבריו לא הניחו לו לעשות מלאכה בשבת, ולכן היה פטור. וזה מעין מה שאומרים על בעל-התניא שמפאת קדושת הסוכה לא יכול היה לישון שם, ולכן היה פטור, וצ"ע.

- [חיי שרה] 1]
- [סוגיות בפרשה] 2]

Source: <https://bilvavi.net/shiur/חיישרהמתנותחנים-005>

Links

- [1] <https://bilvavi.net/chaya.sara>
[2] <https://bilvavi.net/sugios>